

DEMOKRATIK DAVLAT VA FUQAROLIK JAMIYATIDA NODAVLAT
TASHKILOTLARINING TUTGAN O'RNI

Mustafoqulov Alisher Mirzohid o'g'li

Samarqand Davlat Universiteti Kattaqo'rg'on filiali

Bank ishi va audit 21 07 guruh talabasi

Arzikulova Farangis Furqat qizi

Samarqand Davlat Universiteti Kattaqo'rg'on filiali

Bank ishi va audit 21 08 guruh talabasi

Tillayeva Maftuna Qahramon qizi

Samarqand Davlat Universiteti Kattaqo'rg'on filiali

Bank ishi va audit 21 07 guruh talabasi

Annotatsiya: Maqolada O'zbekistonda faoliyat yuritayotgan nodavlat notijorat tashkilotlarning madaniy sohadagi o'rni, amalga oshirayotgan ishlar.

Kalit so'zlar: Nodavlat notijorat tashkilot, fuqarolik jamiyati, yodgorlik, madaniy me'ros, "Oltin meros" xalqaro xayriya jamg'armasi, yozuvchilar uyushmasi.

O'zbekistonda nodavlat notijorat tashkilotlarning tizimi, qamrovi va shuning bilan birga vakolat-huquqlari tez hamda shiddat bilan shakllantirilmoqda. Nodavlat notijorat tashkilotlar rivojlangan demokratik davlatlarda jamiyat hayotining barcha sohalarini ta'minlashda davlat organlari va tijorat tuzilmalarining sherigi deb ataluvchi o'rnini yanada dadil egallamoqdalar. Barcha mahallalarda kam ta'minlangan oilalarni qo'llab-quvatlashdan tortib to ta'lim, sog'liqni saqlash, atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi yirik miqyosli davlat hamda xalqaro loyihalarda ishtirok etish, shuningdek madaniyat sohasida—bularning barchasi nodavlat notijorat tashkilotlarining faoliyat sohasi hisoblanadi. Takidlash kerakki, davlatning nodavlat notijorat tashkilotlariga o'tkazilgan va o'tkazilishi rejalashtirilayotgan vazifalari tizimi, ushbu vazifalarni amalga oshirish mexanizmi, nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatini takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlarini hozirgi davr talabiga javob bergan holda ushbu sohaning huquqiy asoslarini takomillashtirishni taqozo etardi. Bugungi kunda nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari demokratik huquqiy davlat barpo etish, jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlash hamda mamlakatning ijtimoiy-siyosiy va sotsial-iqtisodiy salohiyatini oshirish yo'lida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Nodavlat notijorat tashkilotlari to'g'risidagi qonunning 2-moddasida NNTlarga quyidagicha ta'rif berilib o'tgan bo'lib, ya'ni Nodavlat notijorat tashkiloti — jismoniy va (yoki) yuridik shaxslar tomonidan ixtiyoriylik asosida tashkil etilgan, daromad (foyda) olishni o'z faoliyatining asosiy maqsadi qilib olmagan hamda

olingan daromadlarni (foydani) o'z qatnashchilari (a'zolari) o'rtasida taqsimlamaydigan o'zini o'zi boshqarish tashkilotidir. Nodavlat notijorat tashkiloti jismoniy va yuridik shaxslarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini, boshqa demokratik qadriyatlarni himoya qilish, ijtimoiy, madaniy va ma'rifiy maqsadlarga erishish, ma'naviy va boshqa nomoddiy ehtiyojlarni qondirish, xayriya faoliyatini amalga oshirish uchun hamda boshqa ijtimoiy foydali maqsadlarda tuziladi.[1] Nodavlat notijorat tashkilotlarni tashkil etishdan maqsad – jismoniy va yuridik shaxslarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini, boshqa demokratik qadriyatlarni himoya qilish, ijtimoiy, madaniy va ma'rifiy maqsadlarga erishish, ma'naviy va boshqa nomoddiy ehtiyojlarni qondirish, xayriya faoliyatini amalga oshirish hamda boshqa ijtimoiy foydali natijalarga erishishdir.

Notijorat tashkiloti (NTT, inglizcha: nonprofit organization) - o'z faoliyatining asosiy maqsadi foyda olish bo'lmagan tashkilotdir.

Nodavlat notijorat tashkilotlari fuqarolarning sog'lig'ini muhofaza qilish, jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish, fuqarolarning ma'naviy va boshqa nomoddiy ehtiyojlarini qondirish sohasida ijtimoiy, xayriya, madaniy-ma'rifiy, siyosiy, ilmiy va boshqaruv maqsadlariga erishish uchun tuzilishi mumkin. Fuqarolar va tashkilotlarning huquqlari, qonuniy manfaatlarini himoya qilish, nizo va nizolarni hal etish, yuridik yordam ko'rsatish, shuningdek, jamoat manfaatlariga erishishga qaratilgan boshqa maqsadlarda ham tuziladi.

O'zbekistonda olib borilayotgan islohotlarning bosh maqsadi – erkin bozor munosabatlariga asoslangan ochiq, huquqiy demokratik davlat qurish, adolatli fuqarolik jamiyatini barpo etish, odamlar turmush darajasini taraqqiy etgan davlatlar darajasiga ko'tarish, mamlakatimizni jahon hamjamiyatida munosib o'rin egallashidan iboratdir. Fuqarolik jamiyati muayyan hududda yashovchi, erkin va ozod kishilardan iborat aholi, millat va xalqning yashash tarzini anglatadi. Fuqarolik jamiyati demokratiyaga asoslangan davlatchilik sharoitida shakllanadigan va rivojlanadigan ijtimoiy muhitdir. Fuqarolik jamiyati shunday ijtimoiy muhitki, bunda fuqarolar o'zaro hamkorlik asosida ijtimoiy va boshqa ehtiyojlarini qonuniy ravishda o'zlari qondirib boradi. Fuqarolik jamiyati shakllanishining umumiy jihatlarini quyidagilar tashkil qiladi: birinchisi – xususiy mulkchilik. Rivojlangan demokratik davlatlarda aholining aksariyati xususiy mulk egalari hisoblanadi. O'rta mulkdorlar sinfi – jamiyat umumiy aholisining ko'pchiligini tashkil qiladi. Binobarin, xususiy mulk – fuqarolik jamiyati shakllanishi va funksionallashtirishning dastlabki va muhim asosi sanaladi. Fuqarolik jamiyati amal qilishining ikkinchi muhim omili erkin bozor iqtisodiyotidir. Erkin bozor iqtisodiyoti sharoitidagina xususiy tadbirkorlik, ishbilarmonlik faoliyati uchun keng imkoniyatlar yaratilishi mumkin. Fuqarolik jamiyatining uchinchi muhim belgisi quyidagilardan iborat: har qanday demokratik davlat fuqarolarning ehtiyojlari va manfaatlarini yuqori darajada qondirib borishni nazarda tutadi. Ammo hozirgi

zamonning o'ta murakkab ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi sharoitida davlat tashkilotlarining fuqarolar ehtiyojlari va manfaatlarini aniqlash, ulardan xabardor bo'lish imkoniyati tobora qiyinlashib bormoqda. amlakatda kuchli demokratik jamiyat barpo etish maqsadlarida davlat hokimiyati vakolatlarini kamaytirish, ya'ni, davlat hokimiyati tasarrufida asosan konstitutsion tuzumni, mamlakatning mustaqilligi va hududiy yaxlitligini himoya qilish, huquq-tartibot va mudofaa qobiliyatini ta'minlash, inson huquqlari va erkinliklarini, mulk egalari huquqlarini, iqtisodiy faoliyat erkinligini himoya qilish, kuchli ijtimoiy siyosat yuritish, samarali tashqi siyosat olib borish kabi vazifalarni qoldirish ko'zda tutilmoqda.

Shuningdek, strategik ahamiyatga molik masalalar, muhim iqtisodiy va xo'jalik masalalari, pul va valyuta muomalasi bo'yicha qarorlar qabul qilish, xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyatining huquqiy shart-sharoitlarini yaratish, ekologiya masalalari, umumrespublika transport va muhandislik kommunikatsiyalarini rivojlantirish, yangi tarmoqlarni vujudga keltiradigan ishlab chiqarishni barpo etish masalalari davlat miqyosida hal etilishi, davlatning boshqa barcha vazifalarni bajarishga doir vakolatlari esa mahalliy davlat hokimiyati, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, nodavlat notijorat va jamoat tashkilotlariga berib borish jarayonlari boshlandi. Shuningdek, davlat organlari faoliyatini nazorat qilish vakolatlarini ham asosan o'zini o'zi boshqarish organlari, nodavlat va jamoat tashkilotlariga berish belgilandi.

Nodavlat notijorat tashkilotlar to'g'risida tasavvurga ega bo'lish uchun avvalo manfaatlar va ijtimoiy manfaatlar tushunchasini o'rganish talab etiladi. Ijtimoiy-siyosiy munosabatlarda ijtimoiy manfaatlarni hisobga olish, turli qatlamlar va guruhlarning siyosiy ehtiyojlari va manfaatlarini uyg'unlashtirish, ularni qondirishning ahamiyati demokratik fuqarolik jamiyati takomillashib borgani sayin yanada kuchaydi. Nodavlat notijorat tashkilotlar jamiyatda mavjud bo'lgan barcha manfaatlarni qamrab olib, ularni ifodalagandagina, ular o'z maqsadlarini samarali bajaradilar. Jamiyatda turlicha, jumladan, iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy, ma'naviy, milliy, mafkuraviy, madaniy, ekologik, hududiy, mintaqaviy, diniy, shuningdek, yana o'nlab alohida sohalarga doir manfaatlar mavjuddir. Manfaatlar guruhlari ana shu manfaatlarining ifodachisi sifatida paydo bo'ladi va faoliyat yuritadi. Manfaatlarining guruhlar vositasida ifoda etilishi siyosiy qarorlar qabul qilish uchun yordam berishidan tashqari, ular davlat va hukumat organlari ehtiyoj sezayotgan axborotlar va boshqa ma'lumotlarni etkazib berib turishi mumkin.

Nodavlat notijorat tashkilotlar fuqarolarning ixtiyoriy birlashmalaridir. Ular siyosiy partiyalardan farq qilib, hokimiyatni egallash, lavozimlarga nomzodlar ko'rsatish bilan shug'ullanmaydilar. Lekin, ular hukumat va boshqa siyosiy tashkilotlarga ta'sir qilish uchun harakat qiladilar. Bu sohadagi faoliyat siyosiy tashkilotlar vositasiz bo'lishi lozim. Manfaatlar guruhlari harakat usullari siyosiy organlarni ishontirish, maslahat berish, jamoatchilik fikrini shakllantirish, siyosiy

arboblarga ijtimoiy guruhlarning ehtiyojlarini etkazish, o'z manfaatlarini qondirish uchun tashkiliy tadbirlar o'tkazish bilan chegaralanadi.

Shuningdek, siyosiy partiyalar faoliyatining muhim xususiyatlarini tahlil qilish nodavlat notijorat tashkilotlar, guruhlar, turli birlashmalar, tashkilotlarning faoliyati va harakat doirasini o'rganmay turib, amalga oshmaydi. Lekin, klassik demokratik nazariyalarda siyosiy guruhlarning maqsadlari ma'lum bir siyosiy yo'lni amalga oshirish uchun hokimiyatni egallash hisoblangan bo'lsa, manfaatlar guruhlarining maqsadi siyosatga ta'sir ko'rsatishdan **iboratdir**, deb ifodalangan. Siyosiy partiya asosan turlicha siyosiy manfaatlar, ko'rsatmalar va yo'nalishlarga ega bo'lgan kishilarni birlashtirsa, manfaatlar guruhleri ko'proq o'z a'zolari uchun xos bo'lgan manfaatlar, asosan bir yoki bir necha muammolarni hal qilishga o'z diqqat-e'tiborini qaratadi. Nodavlat notijorat tashkilotlar samarali raqobat yo'llarini va siyosiy jarayonda ommaviy tarzda qatnashish usullarini shakllantiradi. Ular o'z manfaatlarini himoya qilgan holda davlatning u yoki bu sohadagi siyosati harakatlarini muvozanatda saqlab turish imkoniyatlariga ega bo'ladi. Shuningdek, nodavlat notijorat tashkilotlar har bir alohida fuqaro (shaxs)ga, siyosiy etakchiga ta'sir o'tkaza olish va unga siyosatda ishtirok etish imkoniyatini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nodavlat notijorat tashkilotlar to'g'risida qonunning 2-moddasi.
2. Xalq so'zi. 2018-yil 16-avgust.
3. "Nodavlat notijorat tashkilotlarini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, ularning faoliyati erkinligi, huquqlari va qonuniy manfaatleri himoya qilinishini ta'minlashga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" Prezident qarori. 2021-yil.